

УДК 1.172:342.7+82-1Шев
DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2025-2-9>

Холоша Тамара Олександрівна
завідувачка науково-дослідного сектору
збереження унікальної книги, архіву
та друкованих матеріалів відділу фондів
Національного музею Тараса Шевченка,
бульв. Т. Шевченка, 12, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-4008-0223

ДО ПИТАННЯ ЧЛЕНСТВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КИРИЛО-МЕФОДІЙВСЬКОМУ БРАТСТВІ

Актуальність проблеми. У реаліях російської агресії та гібридної війни цілком зрозумілим є підвищений інтерес нашого суспільства до історіософії української національної ідеї та постатей, які були її основоположниками, зокрема представників Кирило-Мефодіївського братства. Особливої уваги потребує з'ясування питання членства Тараса Шевченка в братстві та його ролі в ідеологічному спрямуванні організації. В науково-освітніх колах це питання неодноразово порушується та одностайності думок не лише відсутня, але й кардинально різняться. В радянському шевченкознавстві аргументацією щодо цього був висновок III відділення жандармського управління його імператорської величності, де членство Шевченка заперечувалося. Думка, що поет лише відвідував засідання братства, не будучи його членом, побутує й досі. В даній статті пропонується звернути увагу на інші факти та документи, що дозволяють зробити цілком протилежні висновки.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження та обґрунтування питання членства Тараса Шевченка в Кирило-Мефодіївському братстві. В ході реалізації мети, головними складовими теоретичного висвітлення виступають документи і матеріали слідства у справі Слов'янського товариства імені св. Кирила і Мефодія, а також спогади сучасників поета та інші джерела.

Методи дослідження. У роботі застосовано міждисциплінарний підхід, використано принцип об'єктивності, принципи історизму, системності, цілісності та критичності. Також використовувалися гіпотетико-дедуктивний метод, моделювання, аналогії, порівняння та синтезу. Кожен із названих методів застосовувався для вирішення конкретних завдань у дослідженні.

Результати дослідження. Під час дослідження детально розглянуто документи й подано аргументовані докази фактичного членства Тараса Шевченка у Кирило-Мефодіївському братстві. Наголошено на необхідності інтеграції об'єктивних історичних фактів у культурно-освітній простір для формування громадянсько-патріотичної позиції українського суспільства та подолання історичних стереотипів.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Кирило-Мефодіївське братство, панславізм, слов'янофільство, історіософія, трагедія, національна ідея, національна свідомість, українська ідентичність, свобода, воля, честь, вірність.

Вступ. Для українців проблеми національної ідентичності та політичної незалежності були актуальними в різні часи. Сьогодні вони потребують скоріше модернізації, аніж повного оновлення. Традиційно вважається, що в Україні розробку філософії української національної ідеї започаткували члени Кирило-Мефодіївського товариства – таємної політичної організації, що була створена в Києві в грудні 1845 р. і проіснувала до березня 1847 р., коли її було розгромлено царським урядом. До появи кирило-мефодіївців в українському різнопрошарковому суспільстві відбувалися досить довгі, тривалі й різноманітні події на шляху боротьби за незалежність, які стали підґрунтям для появи даної організації, а її діяльність, у свою чергу, започаткувала нові віхи в розвитку української національної ідеї, яка продовжує допомагати

українцям виборювати свою незалежність і в сучасних реаліях російської агресії та гібридної війни.

У вітчизняному науковому та культурно-освітньому середовищах час від часу порушується питання щодо членства Тараса Шевченка в Кирило-Мефодіївському братстві. Непоодинокі звернення науковців та музейних співробітників переважно ґрунтуються на наступній аргументації: оскільки слідчим III-го відділення царської жандармерії не вдалося довести поетову причетність до братства і в Шевченка не було знайдено персня, печатки або образка святих Кирила і Мефодія, то він членом товариства не був, а просто відвідував засідання й читав там свої поетичні твори, які стали джерелом революційних ідей та суспільно-політичних поглядів братчиків. Однак дані архівних документів та інші доступні біографічні джерела дають можливість зробити висновки, які вказують геть на протилежне та підтверджують його фактичне членство у братстві.

Мета дослідження. Метою даної статті є дослідження та обґрунтування питання дійсного членства Тараса Шевченка в Кирило-Мефодіївському братстві. Основна увага зосереджена на архівних документах і матеріалах слідства у справі Слов'янського товариства імені св. Кирила і Мефодія, а також на спогадах сучасників поета, його власних записах та інших джерелах.

Методи дослідження. У роботі застосовано міждисциплінарний підхід, який забезпечив органічний синтез історичних, літературознавчих та філософських напрацювань у даному питанні, принцип об'єктивності дав можливість уникнути суб'єктивних оціночних суджень. Дослідження також побудоване на принципах історизму (розгляд питання в конкретному історичному вимірі), системності, цілісності та критичності (всебічне дослідження та аналіз наявних документів та матеріалів). Також використовувалися гіпотетико-дедуктивний метод, моделювання, аналогії, порівняння, аналізу та синтезу. Кожен із названих методів застосовувався для вирішення конкретних завдань у дослідженні.

Об'єктом дослідження виступають архівні документи та матеріали слідства у справі Слов'янського товариства імені св. Кирила і Мефодія, спогади сучасників та однодумців поета, записи у його щоденнику, листах та поетичних творах. **Предметом дослідження** є питання членства Тараса Шевченка в Кирило-Мефодіївському товаристві.

Результати дослідження. Таємна політична організація «Слов'янське товариство Святих Кирила і Мефодія» виникла у Києві наприкінці 1845 – початку 1846 року. Її засновниками були Микола Гулак, Василь Білозерський, Микола Костомаров. Пізніше до братства приєдналися Георгій Андрузький, Пантелеймон Куліш, Опанас Маркович, Олександр Навроцький, Дмитро Пильчиков, Іван Посяда, Микола Савич та ін. За запрошенням Костомарова, Тарас Шевченко також підтримав ідеї організації. За оцінками дослідників, чимало осіб в Україні, Польщі, Литві, Чехії, Білорусі й Росії підтримували зв'язки й дружні взаємини з членами братства. Кирило-мефодіївці мали свою програму та завдання, що були викладені в «Статуті Слов'янського товариства Св. Кирила і Мефодія», «Книзі буття українського народу» та у відозвах «До братів-українців», «До братів-поляків», «До братів-росіян». Основні з них: скасування кріпацтва, знищення самодержавства, об'єднання слов'ян у федеративну республіку на кшталт США, впровадження загальної освіти, урівнення в правах усіх станів. Національне питання було пріоритетом для братчиків: *«Всі слов'янські народи мають право вільно розвивати свої культури...»*. Надзвичайно важливим є той факт, що своїми документами кирило-мефодіївці утверджували національну народоназву – «українці»: *«Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським»*, – наголошувалося в «Книзі буття» М. Костомарова. Єдиної думки щодо реалізації програмових завдань серед членів товариства не було, тому виокремилось два напрями: ліберальний, прихильниками якого були В. Білозерський, М. Костомаров, П. Куліш, та революційно-демократичний, який представляли М. Гулак, О. Навроцький, М. Савич, Т. Шевченко та ін. За доносом студента Київського університету О. Петрова наприкінці березня 1847 р. всіх братчиків було заарештовано й після слідства покарано. Таємне товариство проіснувало лише трохи більше одного року, але думки, проголошені братчиками, започаткували зародження української національної ідеї, яка залишається однією з ключових у сьогодиншній боротьбі України за свою незалежність.

Справою кирило-мефодіївців займалося Третє відділення Канцелярії Його імператорської величності, створене Миколою I задля виявлення інакомислення та вільнодумства, розшуку неблагонадійних осіб, поширення вимог верховної влади, захисту самодержавства та формування й спрямування суспільної думки у владних інтересах [8, с. XV]. Це відділення, спочатку задумане як політична поліція, незабаром стало окремою інституцією, яка виконувала всеохоплюючі функції та мала надзвичайно широкі повноваження й отримала статус вищого органу таємної поліції.

Документи й матеріали, що стосувалися діяльності Кирило-Мефодіївського товариства та слідства у справі його учасників, довго перебували під суворою забороною. Лише наприкінці XIX ст. у Львові, а потім у Києві в періодиці почали друкувати уривки Статуту, «Книги буття», спогади очевидців та ін. До сторічного ювілею Тараса Шевченка «Українське наукове товариство» в Києві видало матеріали допитів, очних ставок, записок і листування, підготовлених до друку в 1914 р. М. Грушевським. Впродовж XX ст. окремими частинами слідчий архів та інші матеріали друкувалися українськими радянськими вченими та українознавчими центрами діаспори, серед них – «Шевченко в процесі 1847 р. і його папери» М. Новицького (1925), «Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах» (1950 р. та доповнені видання із дещо зміненими назвами 1975 та 1982 рр.), видання ВУАН закордоном та ін. У 1990 р. побачило світ «Кирило-Мефодіївське братство» у 3-х томах за редакцією О. Соханя, куди увійшли раніше не опубліковані документи, що зберігалися в державних архівах та музейних установах, зокрема й Державного музею Т. Г. Шевченка в Києві (нині Національного). Символічним вважається корпус документів «Слідчо-наглядові справи Тараса Шевченка» (2018, упор. Г. Боряк та ін.) – це видання, приурочене до 200-річного ювілею поета, готувалося до друку під час Революції Гідності та початку російсько-української війни.

Як бачимо, таємні архівні справи Третього відділення поступово ставали доступними дослідникам Кирило-Мефодіївського братства та Шевченкової біографії. Але, на жаль, через брак документів (частина матеріалів таємного слідства й досі залишається в російських архівах) та політику цензури царського й радянського періодів у справі братчиків і сьогодні залишається багато білих плям та суперечностей.

Взяти б зокрема питання членства Тараса Шевченка у Кирило-Мефодіївському братстві. Під час наукових семінарів часто доводиться чути від шевченкознавців, музейних науковців та ін. таку аргументацію: оскільки III жандармському відділенню не вдалося довести поетову причетність до братства і не знайдено в Т. Шевченка персня й печатки братства, то його членом він не був, а просто відвідував засідання братчиків і читав їм свої вірші.

Однак, гортаючи корпус документів, що стосуються слідства над кирило-мефодіївцями, переконуємося, що ці знаки причетності до таємної організації не були визначальними. Справді, у «Доносі О. М. Петрова попечителю Київського учбового округу О. С. Траскіну про існування у м. Києві таємного товариства» від 3 березня 1847 р. йдеться про розмову з М. Гулаком, під час якої крайній зазначив, що *«члени цього товариства мають умовний знак, символ їхньої єдності, при цьому він [Гулак] дістав із скриньки блакитну коробочку, в якій лежав золотий перстень, на верхній частині якого знаходилось типове зображення, як на перстениках, що купують біля гроба великомучениці Варвари, а всередині був напис слов'янськими літерами «Во ім'я Св. Кирила і Мефодія»* [3, с. 25]. Але вже у «Відповідях О. М. Петрова на запитання О. С. Траскіна про склад і діяльність таємного товариства в м. Києві від [9] березня 1847 р.» на поставлене питання *«Чи не знаєте ви чогось іще про перстень, котрий вам показував Гулак? Чи немає подібного ще в когось іншого і чи не розповсюджене взагалі його використання серед однодумців Гулака?»* Петров відповів, що йому про це невідомо, і персня на інших він не бачив. На питання: *«Чим супроводжувалось ваше прийняття в товариство? Чи не вимагалось від вас присяги, зазначеної в уставі товариства, або інших якихось умов чи обіцянок?»* – відповіддю було: *«Проханням зберегти в таємниці відкриті мені наміри від осіб, котрі можуть нашкодити їх виконанню, і навпаки, старанному розповсюдженню ідей товариства поміж осіб, які принесуть щонайменшу користь. Присяги й обіцянок від мене не вимагалось»* [2, с. 27]. Тобто

переконаємося, що наявність вище зазначених атрибутів у братчиків не була обов'язковою і це не може вважатися ключовою ознакою причетності/непричетності до товариства.

У доповіді О. Ф. Орлова Миколі І про таємне «Слов'янське товариство Св. Кирила і Мефодія», що існувало в м. Києві» від 28 березня 1847 р. у розділі «Співучасники в злочині Гулака» про Тараса Шевченка зазначається наступне: *«Художник С.-Петербурзької Академії мистецтв Шевченко також бував на зібраннях Гулака в Києві. Читані Навроцьким вірші Шевченка називаються «Сон» і «Послання до батьків» (як «Послання до родичів» у Петрова) – мається на увазі послання «І мертвим, і живим...»). У першому автор описує сон, в якому він переноситься спочатку до Сибіру, а потім у Санкт-Петербург, у палац. У Сибіру йому здається, що він бачить державних злочинців, зокрема Рилєєва, і розмовляє з ними про становище Російської імперії. У другому вірші він закликає малоросів до повстання. Один із друзів Гулака, Білозерський, у листі до нього називав Шевченка людиною, яка здатна вгадувати потреби народу і навіть всього віку» [2, с. 35]. Як бачимо, ще на початку слідства жандармерією відзначається важливість особи Шевченка в цій справі.*

Відповідно до «Уставу та правил товариства», одним із головних обов'язків братчиків було: **«Член, який зазнає утисків і навіть страждань, зобов'язаний, згідно присязі, не видавати нікого зі своїх побратимів»** (наголошуємо на цьому) [2, с. 34]. Переглядаючи «Протокол допиту Т. Г. Шевченка у III відділенні» від 21 квітня 1847 року, пересвідчуємось, що поет свято дотримувався обов'язку тримати все в таємниці. *«Свідчення про мою участь у задумах Слов'янського товариства несправедливі»* дає відповідь поет на запитання щодо його участі в Товаристві Св. Кирила і Мефодія [3, с. 324]. Так само й на питання щодо Уставу та правил, «Закону Божого», символічних персня й образу Святих первовчителів, планів щодо способу правління в українських землях, про представників «поміркованої» й «радикальної» партій Слов'янського товариства Шевченко рішуче відповів, що це йому абсолютно невідомо [3, с. 325]. На решту формальних питань слідчого, а їх на допиті разом було 22, поет відповідав невимушено та простодушно.

Звичайно ж, такими відповідями Шевченка слідчі були незадоволеними. У журналі III відділення 21 квітня стоїть запис про те, що художник Шевченко завершив відповіді, однак його свідчення аж ніяк не пояснюють справи, на всі питання щодо Слов'янського товариства, його членів та їхніх задумів він відповідає рішучим незнанням [6, с. 191].

Пізніше М. Костомаров згадував, що подібним чином на допитах поведився і М. Гулак. На одній із очних ставок управитель III відділення Л. Дубельт просив його підтвердити слова Костомарова й Білозерського про створення Слов'янського товариства винятково в наукових цілях. Та Гулак заперечував все, залишаючись вірним своїм попереднім показанням, чим дуже розізлив голову таємної поліції [6, с. 186].

Стійкість і вірність присязі М. Гулака і Т. Шевченка насправді викликає щире захоплення й подивування. Гортаючи жандармські звіти й доповіді, дізнаємося, який моральний тиск витримували молоді люди. Наприклад, до Гулака, дуже віруючої людини, вихованої в релігійних традиціях, було призначено священника О. Малова із завданням вивідати необхідну поліції інформацію. Коли ж цього не вдалося, то цей протоієрей відмовив Миколі в обряді святого причастя: *«Якщо ви зізнаєтесь у скоєнні того, що у вас вимагає влада, ваше бажання я виконаю з радістю, однак якщо продовжуватимете опиратися, цього я зробити не зможу»* [2, с. 135]. Той факт, що юнак залився сльозами після почутих слів, свідчить, якою трагедією була для нього ця відмова.

Про Тараса Шевченка друзі згадували, що він не лише сам стійко тримався на допитах, а ще й друзів підбадьорював: *«Не журись, Миколо, ще колись житимемо укупі!»* – сказав якось поет у коридорах каземату М. Костомарову, повертаючись після допитів [7, с. 140]. Якою ціною давалася поетові ця бадьорість, може свідчити запис із Щоденника, де Тарас переповідав свій сон – відгук пережитого, що наснився йому через багато років на засланні: *«Дубельт зі своїми помічниками Поповим і Дестрем у своєму затишному кабінеті перед запаленим каміном даремно навертав поета на шлях істини, погрожував катуваннями, а на завершення плюнував, назвавши вивергом роду людського»* [6, с. 166].

Варто зауважити, що в III відділенні до дворян фізичні катування не застосовувалися. Не було їх застосовано навіть до Шевченка, якому в жандармерії відразу нагадали про його кріпацьке походження. Але у своїх спогадах про слідство П. Куліш і М. Костомаров згадували, що «Дубельт із ними бував непристойно брутальний, вживав негожі слова й погрожував повісити» [6, с. 165]. Тобто, моральний тиск братчики відчували сильний.

Під час обшуків жандармами в паперах поета не було виявлено ні уставу Слов'янського товариства, ні рукопису «Книги буття», ні інших документів, важливих для виявлення деталей таємного братства, а серед його речей не було ні персня, ні образу святих Кирила і Мефодія. Можливо, у Тараса й справді цього всього не було (варто зауважити, що персні з усіх кирило-мефодіївців були знайдені лише в Гулака та Костомарова). Але необхідно звернути увагу й на той факт, що під час арештів та обшуків кирило-мефодіївців Шевченка в Києві не було, у цей час він перебував на Чернігівщині у справах Археографічної комісії та малював портрети на замовлення. Ще 1 лютого 1847 р. із Борзни він написав листа до М. Костомарова, у якому згадав і про братство, а також просив послати слугу Хому до своєї квартири забрати портфель та інші речі, бо його приятель М. Сажин терміново вирішив виїхати з Києва (у 1846 році Т. Шевченко, М. Сажин і О. Афанасьєв-Чужбинський наймали квартиру в І. Житницького на Козиному болоті) [12, с. 34]. Після арешту Т. Шевченка 5 квітня 1847 р. на Дніпровській переправі, Михайло Сажин все ж залишився в місті, і навіть деякі з Тарасових малюнків попідписував своїм іменем, щоб вони не потрапили до рук київського губернатора. П. Білецький свого часу висловив припущення, що Тарасів приятель, мабуть, відчув, що «насуваються хмари». Можливо, саме тому й не знайдено було нічого під час обшуків у Шевченка. Однак, на разі це лише здогади, оскільки лист М. Сажина до Т. Шевченка з повідомленням про терміновий від'їзд не зберігся.

Враховуючи все вище зазначене, робимо висновок, що не доведено жандармами участь Шевченка в товаристві саме тому, що поет своєю поведінкою не дав їм можливості цього зробити, із гідністю та честю тримаючи присягу, дану побратимам. Висновки слідчих не надають аргументованих підстав вважати, що Шевченко не був членом Кирило-Мефодіївського братства. Навпаки, арешт поета, заведена справа «Про художника Шевченка» (Інв. № НМТШ А-59) та інші документи слідства вже свідчать про причетність Т. Шевченка до цієї організації.

У доповіді О. Орлова Миколі І. від 30 травня 1847 р. про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства зазначено: *«Шевченко почав писати свої обурливі вірші ще з 1837 р., коли слов'янськими ідеями не переймалися київські вчені; та й уся справа доводить, що Шевченко не належав до Україно-Слов'янського товариства і діяв окремо, захоплюючись власною зіпсованістю. Тим не мени, за неприпустимий тон і зухвалість, що виходять за всілякі межі, він має бути визнаним одним із найважливіших злочинців»* [3, с. 331–332]. Для покарання Шевченка граф запропонував: *«Художника Шевченка за написання обурливих і найзухваліших віршів, як наділеного міцною статуєю, направити рядовим в Оренбурзький окремий корпус із правом вислуги, довіривши начальству вести найсуворіше спостереження, щоб від нього ні під яким виглядом не могло вийти обурливих і пасквільних творів»* [2, с. 69].

Як бачимо, висновки традиційні для тоталітарної влади – довести провини не вдалося, але покарати (власне, ізолювати підозрюваного подалі від суспільства, щоб від нього ні в якому вигляді не виходило викривальних творів) – було крайньою необхідністю.

У квітні 1851 р. на запит командира Окремого оренбурзького корпусу О. Перовського, який клопотався про полегшення становища Т. Шевченка, III відділення надіслало довідку, в якій підкреслювалося: *«Вірші Шевченка були тим шкідливішими, що він серед друзів своїх зажив слави відомого письменника, і в Малоросії, де багато хто захоплювався його творами, могла поширитися думка про уявне блаженство колишніх часів і про можливість Україні існувати у вигляді окремої держави»* [10, с. 384].

Зрозуміло, що інформацію про Таємне слов'янське товариство царська влада всіляко намагалася приховувати. Однак розголос про ідеї кирило-мефодіївців пішов не так від братчиків, котрі тільки-но розпочали свою діяльність, відразу ж придушену, як в результа-

ті їхніх арештів, погромів, обшуків та наглядів поліції за студентами навчальних закладів у Києві, Харкові, Одесі. Згодом це знайшло відгук у пресі ряду країн Європи. Паризькі газети «Jornal desdebat» і «Democratic pacifique» влітку 1847 р. вмістили повідомлення про арешт кирило-мефодіївців і заслання Тараса Шевченка в солдати. Австрійська газета «Augsburger Allgemeine Zeitung» від 4 липня 1847 р. в рубриці «Росія» повідомляла про арешти М. Костомарова, М. Куліша та інших братчиків під назвою «Покарання панславистичних агітацій». В Галичині, що перебувала під владою Австрії, справа кирило-мефодіївців також мала відгук. В газеті «Дневник руський», що виходила у Львові, в серпні-жовтні 1848 року за редакцією учасника гуртка «Руська трійця» І. Вагилевича, вміщено вірш польського поета Т. Яблонського «Мученикам вольності з року 1847». В статті «Слово о Русі і її становищі політичском» містився заклик підтримувати визвольний рух: «Чую голос народа, борющегося в путах деспотизму, чую возваніє мучеників народної справи Шевченка, Костомарова, Куліша і інших» [2, с. 10–11]. Друкувалась інформація про братчиків також і в польських, чеських, німецьких та ін. газетах, поширюючись далеко за межами імперії.

Після смерті Миколи І, коли готувалась традиційна амністія політичних засланих у зв'язку зі сходженням нового царя на престол, Олександр ІІ, наслідник престолу, відмовився звільнити Шевченка, пояснюючи це тим, що в комедії «Сон» поет негативно зобразив його матір, імператрицю Олександрю Федорівну (Шарлотту Пруську). Ось ці рядки:

*«Цариця-небога
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще, на лихо, сердешне, хита головою,
Так оце-то та богиня!
Лишенько з тобою.
А я, дурний, не убачивши
Тебе, цаце, й разу,
Та повірив тупорилим
Твоїм віршомазам...»* [11, с. 272]

Звичайно, таку образу Шевченкові не могли забути, але й вважати це головною причиною відмови в амністії не варто. Адже відомо, що на початок слідства у справі кирило-мефодіївців, Микола І хворів (у нього був серцевий напад), тому вся інформація про братчиків, що збиралася після доносу О. Петрова, доповідалася насліднику престолу Олександрю ІІ. Таки ми є, наприклад, «Доповідна О. Ф. Орлова Цесаревичу Олександрю про необхідність арешту члена таємного товариства у м. Києві М. І. Гулака» від 17 березня 1847 р. та «Доповідь О. Ф. Орлова цесаревичу Олександрю про хід розслідування справи про таємне товариство» від 22 березня 1847 р. [2, с. 22, 28]. Тому в 1855 році «новий» цар добре розумів, кого саме він викреслював зі списку помилуваних.

Зважаючи на сьогодення, мусимо усвідомлювати, що судження про непричетність Тараса Шевченка до Кирило-Мефодіївського братства у зв'язку з відсутністю в нього певних атрибутів поширювати не варто і навіть шкідливо. Бо переконання, що поет був покараний виключно за пасквілі на царську родину, яка «викупила» (факт спростований ще М. Моренцем і П. Журом) його з кріпацтва, ще й досі побутують в українському суспільстві. Спілкування з відвідувачами Національного музею Тараса Шевченка під час екскурсій дає можливість переконатися, що стереотипні уявлення, сформовані під впливом подібних наративів, дають викривлену картину історичних подій і знецінюють важливість історіософських поглядів кирило-мефодіївців та їх ідей про вихід України з-під імперського підпорядкування, а також нівелюють участь Тараса Шевченка в цьому процесі. Натомість детальне вивчення документів та поширення об'єктивної інформації сприяє формуванню громадянсько-патріотичної позиції українського суспільства, що є надзвичайно необхідним у сучасних реаліях.

Висновки. Кирило-Мефодіївське братство висунуло ідею створення української держави у складі слов'янської організації. Своїми документами воно започаткувало організоване

об'єднання учасників українського національного руху. Братчики вперше сформували українську національну ідею. Важливу роль у формуванні світогляду кирило-мефодіївців відігравали твори Тараса Шевченка. Детальне дослідження доступних архівних документів та інших матеріалів дає можливість переконатися, що членство поета у Кирило-Мефодіївському братстві не було формальним, а фактичним, його поведінка та відповіді під час слідства та очних ставок у III відділенні жандармського управління цілком відповідала правилам, затвердженим Уставом Слов'янського товариства імені Св. Кирила і Мефодія. Особисті переконання, людська гідність і вірність даному слову були тими ціннісними орієнтирами, що допомагали йому триматися самому й піднімати моральний дух побратимів, котрі потрапили в каземати жандармського управління. Попри те, що III відділенню не вдалося довести причетність Шевченка до братства, імперська влада визнала його важливим державним злочинцем і підкреслила його роль у прагненні розбудови української держави. Сьогодні важливо інтегрувати об'єктивні історичні факти у культурно-освітній простір для формування громадянсько-патріотичної позиції українського суспільства та подолання історичних стереотипів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабович Г. Тарас Шевченко. Поет. Художник. Ікона. 1814–1861. Нью-Йорк: Український музей, 2014. 238 с.
2. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. Т. 1 / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О.О. Франко; редкол. П. С. Сохань (гол.) та ін. Київ: Наукова думка, 1990. 544 с.
3. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. Т. 2 / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; редкол. П. С. Сохань (гол.) та ін. Київ: Наукова думка, 1990. 696 с.
4. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. / упоряд. В. Л. Смілянська. Київ: Дніпро, 1991. 702 с.
5. Луцький Ю. Молода Україна: Кирило-Мефодіївське братство в Києві, 1845–1847. Оттава-Париж: Видавництво Університету Оттави, 1990. 119 с.
6. Росовецький С. Шевченко. Сучасна біографія. Київ: Дух і літера, 2020. 471 с.
7. Спогади про Тараса Шевченка / упоряд. В. С. Бородин, М. М. Павлюк. Київ: Дніпро, 1982. 547 с.
8. Слідчо-наглядові справи Тараса Шевченка. Корпус документів (1847–1859). Метаграфовані тексти / упоряд. Геннадій Боряк та ін. Київ: Арій, 2018. 880 с.
9. Т. Г. Шевченко. Біографія / за ред. Є. П. Кирилюка. Київ: Наукова думка, 1984. 558 с.
10. Шевченко Т. Г. Документи та матеріали до біографії. Київ: Вища школа, 1973. 599 с.
11. Шевченко Т. Зібрання творів у 6-ти томах. Т.1. Київ: Наукова думка, 2003. 781 с.
12. Шевченко Т. Зібрання творів у 6-ти томах. Т. 6. Київ: Наукова думка, 2003. 632 с.

REFERENCES

1. Hrabovych, H. (2014). Taras Shevchenko. Poet. Khudozhnyk. Ikona. 1814-1861. [Taras Shevchenko. Poet. Artist. Icon. 1814-1861.] Niu-York: Ukrainskyi muzei. pp. 238.
2. Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo: U 3 t. T. 1 (1990). [Cyril and Methodius Society]/ AN URSR. Arkheohraf. komisiia ta in.: uporiad. M. I. Butych, I. I. Hlyz, O.O. Franko; redkol. P. S. Sokhan (hol.) ta in. Kyiv, Naukova dumka. pp. 544. [in Ukrainian].
3. Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo: U 3 t. T. 2 (1990). [Cyril and Methodius Society]/ AN URSR. Arkheohraf. komisiia ta in.: uporiad. M. I. Butych, I. I. Hlyz, O.O. Franko; redkol. P. S. Sokhan (hol.) ta in. Kyiv, Naukova dumka. pp. 544. [in Ukrainian].
4. Konyskyi, O. (1991). Taras Shevchenko-Hrushivskyi: Khronika yoho zhyttia. [Taras Shevchenko-Hrushevsky: Chronicle of his life] Kyiv: Dnipro, pp. 702. [in Ukrainian].
5. Lutskyi, Yu. (1990). Moloda Ukraina: Kyrylo-Mefodiivske bratstvo v Kyievi, 1845–1847. [Young Ukraine: The Cyril and Methodius Brotherhood in Kyiv, 1845–1847.] Ottava-Paryzh: Vydavnytstvo Universytetu Ottavy, pp. 119. [in English].
6. Rosovetskyi, S. (2020). Shevchenko. Suchasna biohrafia. [Shevchenko. Modern biography]. Kyiv: Dukh i litera. pp. 471. [in Ukrainian].

7. Spohady pro Tarasa Shevchenka (1982) [Memories of Taras Shevchenko] / uporiad. V. S. Borodin, M. M. Pavliuk. Kyiv: Dnipro. pp. 547. [in Ukrainian].
8. Slidcho-nahliadovi spravy Tarasa Shevchenka. Korpus dokumentiv (1847–1859). Metahrafovani teksty (2018) [Investigation and Supervision Cases of Taras Shevchenko. Corpus of Documents (1847–1859). Metagraphed Texts] / uporiad. Henadii Boriak ta in. Kyiv: Arii. pp. 880. [in Ukrainian].
9. T. H. Shevchenko. Biohrafiiia (1984) [T. G. Shevchenko. Biography] / za red. Ye. P. Kyryliuka. Kyiv: Naukova dumka. pp. 558. [in Ukrainian].
10. Shevchenko, T. H. Dokumenty ta materialy do biohrafii. [Shevchenko T. G. Documents and materials for biography]. (1973) Kyiv: Vyshcha shkola. pp. 599. [in Ukrainian].
11. Shevchenko, T. (2003). Zibrannia tvoriv u 6-ty tomakh. T.1. [Collected Works in 6 Volumes. Vol. 1] Kyiv: Naukova dumka. pp. 781. [in Ukrainian].
12. Shevchenko, T. (2003). Zibrannia tvoriv u 6-ty tomakh. T.6. [Collected Works in 6 Volumes. Vol. 6] Kyiv: Naukova dumka. pp. 632. [in Ukrainian].

Kholosha Tamara Oleksandrivna

Head of the Research Sector
of Preservation of Unique Books, Archives
and Printed Materials, Funds Department
National Taras Shevchenko Museum,
12 T. Shevchenko blvd., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4008-0223

ABOUT THE ISSUE OF TARAS SHEVCHENKO'S MEMBERSHIP IN THE CYRIL-METHODIUS BROTHERHOOD

The relevance of the problem. *In the realities of Russian aggression and hybrid war, the increased interest of our society in the historiosophy of the Ukrainian national idea and in the figures of the Cyril and Methodius Brotherhood as its founders is quite understandable. In scientific and educational circles, the question of Taras Shevchenko's membership in the brotherhood and his role in the ideological direction of the organization has been repeatedly raised. In Soviet Shevchenko studies, the argument for this was the conclusion of the III Department of the Gendarmerie Department of His Imperial Majesty, where Shevchenko's membership was denied. The opinion that the poet only attended meetings of the brotherhood, without being its member, still exists. This article proposes to draw attention to other facts and documents that allow us to draw completely opposite conclusions.*

Purpose of the study. *The purpose of the article is to study the issue of Taras Shevchenko's membership in the Cyril and Methodius Brotherhood. The main attention is focused on the documents and materials of the investigation into the case of the Slavic Society named after St. Cyril and Methodius, as well as on the memoirs of the poet's contemporaries and other sources.*

Research methods. *The work uses an interdisciplinary approach, the principle of objectivity, the principles of historicism, systematicity, integrity and criticality. The hypothetical-deductive method, modeling, analogy, comparison and synthesis were also used. Each of the above methods was used to solve specific tasks in the study.*

Research results. *During the study, documents were examined in detail and reasoned evidence of Taras Shevchenko's actual membership in the Cyril and Methodius Brotherhood was presented. The need to integrate objective historical facts into the cultural and educational space for the formation of the civic and patriotic position of Ukrainian society and overcoming historical stereotypes was emphasized.*

Key words: *Taras Shevchenko, Cyril and Methodius Brotherhood, Pan-Slavism, Slavophilism, historiosophy, tragedy, national idea, national consciousness, Ukrainian identity, freedom, will, honor, loyalty.*

Дата надходження статті: 20.10.2025

Дата прийняття статті: 04.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025